

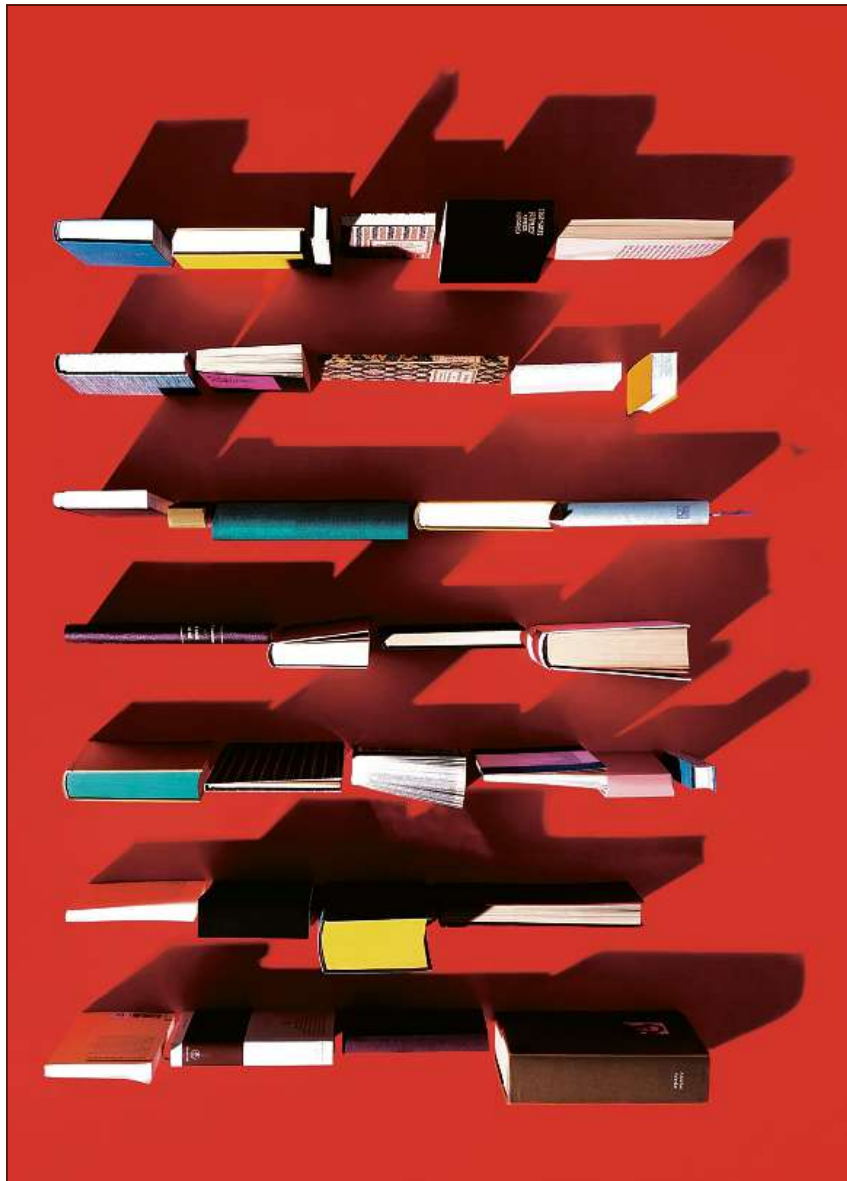
Da quai ch'ins chatta tranter las lingias

28avels Dis da litteratura a Domat

■ (anr/fa) Il motto dals 28avels Dis da litteratura che cumenzan venderdi saira en la halla Tircal a Domat è «tranter las lingias». Quest onn vegn er puspè surdà il Premi Term Bel. I sa tracta da quai ch'ins legia, era sch'igl n'è scrit nagut: Las infurmaziuns zuppentadas tranter las lingias dattan als texts ina qualitat supplementara. Ils 28avels Dis da litteratura che han lieu dals 2 fin als 4 da november a Domat en la halla Tircal sa deditgeschan precis a quella comunicaziun tranter las lingias, tranter ils peds: «Tge è tranter (las) lingias? Tge capita en quest lieu?», s'han dumandads ils organisaturs dals Dis da litteratura da quest onn, ch'i saja il spazi nua che l'aura e l'autur pertgiran la tensiun, la melodia, il messadi zuppà, «fora era critica e tabus». Las organisaturas ed organisaturs numnan quests spazis in segund plaun da comunicaziun: «La litteratura viva da tals spazis, la lectura ed il lectur vegnan animads da reflectar, d'interpretar e dad udir trantertuns, p.ex. cun agid da metafras, allusiuns ed ironia. È l'essenza, la vaira muntada forsa da chattar be tranter las lingias?»

Ina notg deditgada als raquints sin empustaziun

Ils Dis da litteratura 2018 cumenzan venderdi cun cabaret poetic e politic al medem mument: Il duo «schön&gut» cun Anna-Katharina Rickert e Ralf Schlatter preschenta ses nov program «MARY». Il duo ha survegnì l'onn passà il premi «Schweizer Kleinkunstpreis 2017» per lur satira spiertusa e fantasia senza cunfins. Silsuenter datti puspè lit-

Venderdi cumenzan a Domat en la halla Tircal ils 28avels Dis da litteratura.

teratura sin empustaziun: «Era tar la segunda ediziun da Shot-Story-Night pon ins retrair in'istorgia cunter in sitg: L'aura u l'autur vegn a la maisa, fa ina prelecziun exclusiva e suenter vegn fatg viva ensemen.» Ch'i dettia shots cun e senza alcohol.

Musica e cabaret en cumbinaziuns sorprendentas

La sonda stat surtut il Premi Term Bel en il center. L'actura Marietta Jemmi prelegia ils texts nominads ed ina giuria als discussa alura. La surdada dal premi è la dumengia suentermezdi. En occasiun dal Tavulin litterar discussan Martin Camenisch e Clà Riatsch davart novs cudeschs. Els vegnan a prender sut la marella era quai ch'è stat scrit tranter las lingias. La saira datti ina gronda tschaina da gala cun «Dalets tranter lingias»: Tranter ils differents menus datti musica, cabaret e spectacul tranter artistas ed artists en cumbinaziuns sorprendentas. I sa tracta da Seraina Sidler-Tall & Simon Benz, Flurin Caviezel & Sara-Bigna Janett, Astrid Alexandre & Riika Läser ed il clown Roberto Chiriatti.

«Impuls» live a Domat

Dumengia sa ferma la turnea «Sin il viv!» per il giubileum da 25 onns da l'emissiun Impuls dal Radio Rumantsch per la settavla ed ultima giada als Dis da litteratura: En il salun da coiffeur Haaratelier, Gassa Sutò, prelegian differents auturs da lur texts. Gianna Olinda Cadonau e Prisca Agustoni dattan in insatg da lur poesias ch'ellas fan tranter las lingias. A chaschun dal project Poethree-

some dal festival da litteratura Babel han ellas translata vicendaivelmain da lur ovras en differentas lingias. A las 14.45 vegn a surdar Theo Haas da la Vischnanca burgaisa Domat il Premi Term Bel 2018.

Il program cumplett chattan ins en l'internet www.disdalitteratura.ch.

Vernissaschas e preschantaziuns

Era als Dis da litteratura 2018 datti differentas publicaziuns rumantschas novas. Benedetto Vigne prelegia or da ses prim roman «Ils ventganov da settember». La victura dal Premi Term Bel 2016 Asa S. Hendry dat in insatg or da ses emprim cudesch «Sin lautget». Olga Prevost-Bazzell preschenta ensem cun Dumenic Andry intginas da sias istorgias, reminiscenzas ed anecdotas ch'èn cumparidas en l'ediziun annuala da l'UdG La Chasa Paterna.

Flavia Hobi e Benedetto Vigne preschentan La Litteratura 37 «Meds e messadis». Rut Plouda prelegia sia contribuziun en da la revista Viceversa Litteratura 12. David Flepp raquinta or dal cudesch «La cigna», la paraula veglia sursilvana che Gabriela Holderegger Pajarola ha raquintà da nov e Mevina Puorger preschenta sia pli nova publicaziun «Scuverta da l'orma», ina reediziun da quatter novellas da Selina Chözn.

Italia – Europa – ed in tec Svizra

1918 – 1938 – 2018

DAD URSICIN G. G. DERUNGS

■ Il temps cuora aschi dabot ch'ei dat strusch plaz per ils interess historics. Ins ei inundaus dagl actual, e selai laguoter da caussas efimeras. Cheu dat ei pauc plaz per la memoria. Leutier vegn la tendenza da reducir l'instrucziun historica en scola e dar cheutras a carschi e scolars il messadi subliminal che quei seigi «caussas dad ier», per specialists. Avon tschien onns ei l'Emprema Uaiara mundiala ida a fin, in massacher, leutier aunc ureidi en la dinamica de sia mobilisaziun ed egl entusiassem de roschas idioticamein incantadas. Ina «catastrofa primordiala» sco George Kennan (1904–2005), diplomat e historicher american, scheva, in «massacher inutil» («inutile strage»), sco papa Benedetto XV (1914–1922) ha denunziu igl 1. d'uost 1917 en ina brev als caus dellas pussonzas belligerontas, svegliand lur malaveglia. Per l'Italia ei l'uiara ida a fin ufficialmein allas 15.00 dils 4 de november. Ufficialmein fuva ella dalla vart dils victurs, mo veva schau sils camps da battaglia 650'000 curdai, senza quintar struptgai, senza combas ni bratscha. E senza quintar in'economia pumpada o, giun plaun, aunc mender ch'en autras tiaras. In onn avon, igl october 1917, veva l'Italia aunc stuii incasar ina disfatga enorma a Caporetto (oz en la Slovenia) che veva bess anavos sias armadas tochen al flum Piave. Il general Cadorna, in um che veva negina relaziun humana cun sia schuldada e che turzegiava quella cun las decimaziuns (en retscha vegneva, tschoccamein, mintga dieschavel sittaus giu) – quei general ei vegnius substituius dad Armando Diaz ch'ha la finala terrau ils Austriacs ella davosa battaglia a Vittorio Veneto.

La conferenza da pascha a Versailles vegneva considerata malgesta e ens resultats da bia varts (ins plidava dil dictat de Ver-

sailles, oravontut en Tiaratudestga cun Hitler). L'Italia era buca vegnida sin siu quen. Quei che las pussonzas occidentalas (Frontscha ed Engheltiara) vevan empermess el contract secret de Londra dils 26 d'avrel 1915 per carmalar l'Italia d'entrar ell'uiara encunter igl imperi austro-ungaric, quei ei buca vegniu tenui en dil tut. Ell'Italia de suenter l'uiara nescha il resentiment pervia della «vittoria mutilata», victoria struptgada. Crescha il nazionalissem extrem d'ina vart. Dall'autra vart fa il proletariar, luvrers de fabrica ed agricols senza funs, valer ses dretgs e las empermischiuns ch'eran vegnidas fatgas duront l'uiara. In terren per il sem de novs moviments politics de frustra, rubiestis e patangaders, duvrai dals proprietaris encunter ils luvrers e sindicats, moviments ch'ei lu seicrillaisai el faschissem digl ex-socialist Benito Mussolini.

La Germania vegn humiliada sur mesira, buc il davos dallas pretensiuns extremas della Frontscha en fatgs da reparaziuns en daner pils donns d'uiara. Las consequenzas ein la finala l'inflaziun galloponda digl onns 1923. Per cun la reформа dellas finanzas e la stabilisaziun dil daner cun la «Rentenmark» (november 1923), e pli tard, 1924, culs patgs de Locarno ed il plan digl American Dawes, dat ei empau levgera per la Germania ed ina certa fluriziun dell'economia, («die glücklichen zwanziger Jahre»). Cul plan dil finanziaer american Young dil fevrer 1929 vegn l'obligaziun per la Germania da pagar vinavon reparaziuns praticamein annullada. Detg en passant: Quei veva pauc ni nuot da far cun spért humanitar da vart dell'America. Per l'America era ina Germania economicamein ferma pli da nez.

Mo, ins sa, ils 24 d'october 1929 precipitescha la buorsa de New York e trai cun sesezza ella malura las economias mundialas, oravontut la Germania, dependenta da

capitals americans. Armadas senza lavur, clima politic adattaus per extremists. Il moviment nazionalissem de Hitler vegn si da tgau. Aunc ei Hitler il discipl de siu exempel Mussolini. Il num «Hitler» vul dir denter auter: anti-semitissem, persecuziun dils Gediun, uiara. E sin quei camp daventa Mussolini siu discipl.

Ed aschia arrivein nus als onns 1938. Uonn ha l'Italia stuii seregurdar della vergugna dellas leschas razzistas ch'ei vegnidas emanadas successivamein naven dils 5 de settember 1938, pia avon 80 onns. Il retg Vittorio Emanuele III ha suttascret quei senza far opposiziun a Mussolini. Gliud che viveva sco Talians ensem cun Talians stuevan tuttenina crer ch'ei seigien d'in'otra razza – per decret dil reschim fascist. Affons che savevan da nuot astgavan tuttenina buc ir a scola cun lur solits camerats. A libers professiunists vegneva lur lavur scumandada. Professers, scolasts ed auters dependents dil stadi stuevan far igl engirament filofaschist, schiglioc perdevan ei la plazza. La historia vegneva manipulada per mussar ch'ìls vers Talians seigien da razza ariana. In filolog veva schizun empruau da mussar si ch'ìl vegl roman Cato (234–149 a. Cr.) eri blonds.

Mo l'Europa ei buca stada dil meins. Bia Franzos de Vichy han collaborau culs Tudestgs per extradar ils gediun. Ella Svizra ha Paul Grüninger fatg il siu per salvar gediun dal camp ded Auschwitz ed ei vegnius degrades e disfamaus per quei. Ils 16 d'october 1943 han ils Tudestgs raziau il ghetto de Roma e deportau 1259 persunas, umens, dunnas ed affons ad Auschwitz. Pauc ein turnai anavos. Il davos, Lello Di Segni, in um de 92 onns, ei morts tschei di, la notg dils 25 d'october vargau. Mo dapertut, en Tiaratudestga, Italia, Roma, Ungaria ha ei dau gliud ch'ha spindrau gediun mettend en prighel l'atgna veta. Ell'Ungaria per exempel, naven da 1944 ha il diplomat

svizzer Carl Robert Lutz da Walzenhausen spindrau gediun dalla deportaziun. Medemamein ha Giorgio Perlasca da Padua, marcadont da biestda ell'Ungaria, spindrau ca. 5000 gediun, fingend dad esser il Consul general da Spagna (il ver consul era fugius). Gino Bartali, il famus ciclist, ha duront l'uiara purtau documents per gediun persequitai, zuppai els bischels dil velo, ed ha aschia spindrau varga 800 gediun. Gediun ein vegni sut tetg e zuppai en claustras, en convents, el Vatican. Papa Pius XII denton ha cuschiu, malgrad ch'el era informaus dil genocid ad Auschwitz.

Ed uonn, 2018? Las partidas tradiziunales ein quasi spazzadas naven ell'Italia (e per part ell'Europa). En lur stagl stattan la demagogia de Salvini (Lega) e la nuncumpetenzza de Di Maio (Movimento cinque stelle). Ils gediun vegnan buca persequitai; denton han ils ners, ils immigrai, in schliet terren. È appartenents alla etnia dils Roma, ils «zagrenders», il sulet pievel ch'ha mai fatg uiara encunter in auter, ein buca memia segirs. Lagitaziun oravontut de Salvini intimescha biars da spuranar e mulestar ils immigrai els trens, sin via, dapertut.

Mo quella agitaziun sedrezza encunter l'Europa. L'Italia de Salvini vul far tgei ch'ella vul e metta aschia en prighel buca mo sesezza. Ton Trump sco Putin laudan Salvini e quella Italia che survescha a quels dus prigulven menaders sco «cavagl de Troia» per far ir empaglia l'Europa. L'Europa unida, ferma ei ina spina els egl de Trump e de siu frabiziechel russ. Il super-catholic Steve Bannon fa il siu per massagiar las costas dils politichers talians, adina cun la medema intenziun. Era l'uiara che vegn fatga encunter papa Francestg dagl intern della Curia e da parts della baselgia tradiziunala va en quella direenziun. L'America de Trump tema il catholicissem pacifist.

Tur quei duess era arver ils egl alla Svizra per ils 25 de november ed intimar savi-

evlamein da refusar l'«Iniziativa per l'auto-determinaziun» che savess era ir encunter la Convenziun europea per ils dretgs humans. Cun l'uiara dils 1914–1918 ha l'Europa fatg suicidi. Ed oz ston tuts, è la Svizra, star allerta per buca far ir empaglia quei ch'ei vegniu construui cun fadigia suenter tschenteners d'uiara.

LA QUOTIDIANA

Editura: Samedia Press AG
 Editor: Hanspeter Lebrument
 CEO: Thomas Kundert

Schefredactur: Martin Cabalzar

Redacziun

Agentura da Novitads Rumantscha (ANR):
 Flurin Andry (fa), Augustin Beeli (abc),
 Andreas Cadonau (ac), Claudia Cadruvi (vi), Gieri
 Antoni Caviezel (gac), Annatina Filii (afi), Hans
 Huonder (hh), Susi Rothmund (sr), Gion Nutegn
 Stgier (gns).

Collavoraturs redacziunals:

Giusep Capaul (gc), Lucas Deplazes (ld).
 Adressas redacziunals:
 La Quotidiana, Via Sommerau 32, 7007 Cuir,
 tel. 081 255 57 10,
 mail: redacziun@laquotidiana.ch

Agentura da Novitads Rumantscha (ANR)

Via da Masans 2, 7000 Cuir,
 tel. 081 250 48 00, fax 081 250 48 03,
 mail: anr@spin.ch
 Surselva: tel. 081 936 47 00, fax 081 936 47 01,
 mail: surselva@anr.ch
 Engiadina: tel. 081 864 81 12, fax 081 864 81 22,
 mail: engiadina@anr.ch
 Surmeir: tel. 079 430 69 30, fax 081 684 32 82,
 mail: surmeir@anr.ch
 Schons: tel. 078 626 42 25
 mail: b.riedhauser@bluewin.ch

Editura Samedia,

Via Sommerau 32, 7007 Cuir;
 tel. 081 255 50 50,
 mail: verlag@samedia.ch

Servetsch d'abuments e da distribuziun:

Via Sommerau 32, 7007 Cuir,
 tel. 0844 226 226,
 mail: abo@samedia.ch

Inserats

Samedia Promotion.

Via S. Clau Sura 11, 7130 Gilon
 tel. 081 920 07 17, fax 081 920 07 18,
 mail: ilanz.inserate@samedia.ch

© Samedia